

FORMOVÁNÍ KLÁŠTERNÍ DOMÉNY VE 13. A 14. STOLETÍ NA PŘÍKLADU BENEDIKTINSKÝCH PROBOŠTSTVÍ V POLICI NAD METUJÍ A BROUMOVĚ¹

Josef Šrámek

V roce 1991 konstatoval Petr Sommer, že klášterní expozitury nepředstavují v české historiografii obsáhleji řešené téma, a tato slova v podstatě platí doposud.² Potenciál tématu klášterních proboštství sice naznačila ve svém přehledovém pojednání také Zdeňka Hledíková,³ podrobněji se však na toto téma až zaměřil Dušan Foltýn ve dvou studiích, věnovaných cisterciáckým a benediktinským konventům. I ty však zůstaly toliko sondou, omezenou v případě benediktinů na příklady ostrovského a sázavského kláštera.⁴ Dosud byly položeny především základy k diskusi o počátcích klášterních expozitur, kam lze vedle Foltýnovy studie zařadit především podnětné pojednání

¹ Text byl napsán za podpory projektu ESF OPVK Konfesijní kultura mezi středověkem a moderní dobou, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0192.

² SOMMER, Petr: *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách* (dále jen *První dvě století benediktinských klášterů*). Studia Mediaevalia Pragensia, 2, 1991, s. 95. Jednou z prvních moderních studií, která se cíleně zabývá proboštstvím ve vazbě na dějiny osídlení, je práce WOLF, Vladimír: *Vrchlabské proboštství v dějinách kraje na nejhořejším Labi (Příspěvek k církevním dějinám doby předhusitské)*. Krkonoše–Podkrkonoší, 5, 1970, s. 18–27; následovaná s odstupem zase archeologicky orientovanou studií REICHERTOVÁ, Květa: *Proboštství ostrovského kláštera na vrchu Velízu*. Památky archeologické, 76, 1985, s. 168–183. Na dosud nevytěžený potenciál otázky vedlejších řeholních domů upozorňuje v úvodu své podnětné knihy také HEALE, Martin: *The dependent priories of medieval English monasteries*. Woodbridge 2004, s. 1–3.

³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Benediktini v českých zemích ve středověku* (dále jen *Benediktini v českých zemích ve středověku*). In: BLÁHOVÁ, Marie – HLAVÁČEK, Ivan (eds.): *Břevnov v českých dějinách*. Praha 1997, s. 12–13.

⁴ FOLTÝN, Dušan: *K typům a funkcím cisterciáckých proboštství v předhusitských Čechách* (dále jen *K typům a funkcím*). In: CHARVÁTOVÁ, Kateřina (ed.): *900 let cisterciáckého řádu*. Praha 2000, s. 79–95; Týž: *Patronátní kostely Sázavského kláštera – příspěvek k úvahám o genezi předhusitského klášterního panství*. In: *Colloquia Mediaevalia Pragensia*, 3. Historia Monastica, I, Praha 2005, s. 153–162; Týž: *Celly a proboštství kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v rané středověkých Čechách*. In: SOMMER, Petr (ed.): *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha 2006, s. 277–289.

Libora Jana o rajhradském klášteře,⁵ či v obecnějším kontextu vývoje středověkého monasticismu dobře ukotvenou studii Karla Nováčka a Libora Petra, cennou svým archeologickým zaměřením.⁶ Zatímco na podněty přinesené Liborem Janem nebylo fakticky navázáno,⁷ Dušan Foltýn přispěl reakcí na tezi Zdeňky Hledíkové o tom, že rozmach zřizování cell, z nichž povstala pozdější probošství, se pojí s vlivem gorzské reformy, zatímco následná reforma hirsauská tento vliv umenšuje. Dušan Foltýn v zásadě vyslovil souhlas s poustevnami jako možným předstupněm určitých probošství, obecně ale varoval přes paušalizaci a přeceňováním tohoto jevu. Zde je ale třeba dodat, že Zdeňka Hledíková rozlišuje i případy, kdy se probošství vyvinulo z inkorporovaného farního kostela, resp. bylo založeno již se statusem expozitury tzv. na zelené louce, což z Foltýnovy polemiky úplně nevysvítá.⁸ Také Petr Sommer vyslovil názor, že účelově redukováné objekty statutárně nižší monastické úrovně lze předpokládat již od nejstarších dob vývoje českého mnišství.⁹

Role klášterních expozitur tak není příliš jasná. Libor Jan, limitován popularizačním charakterem svého textu, k tématu klášterních vedlejších domů říká tolik, že středověké kláštery mívaly odloučená probošství jako střediska menších majetkových komplexů, jejichž správu zastával řeholník s titulem probošta (*praepositus*), jenž měl k sobě několik málo bratří.¹⁰ Rudolf Fišer charakterizuje probošství jako instituce vznikající „uvnitř“ shluku vzdálenějších vesnic. Nad majetkem si opatství podrželo nadále kontrolu a probošti a jejich malé konventy nemohli provádět žádné majetkové transakce bez výslovného souhlasu opata a konventu jako celku.¹¹ František Musil spo-

⁵ JAN, Libor: *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*. In: JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr: *Ve stopách sv. Benedikta*. Brno 2002, s. 19–27.

⁶ NOVÁČEK, Karel – PETR, Libor: *Praepositura in solitudo: Ostrovská cella Baštiny (Těslín) a archeologie nejmenších řádových založení*. *Archeologické rozhledy*, 61, 2009, s. 285–302.

⁷ Odlišný pohled na vznik rajhradského kláštera jsem podal ve dvou příspěvcích, viz ŠRÁMEK, Josef: *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě. Příspěvek ke vztahu rajhradského a břevnovského kláštera v 11.–13. století*. In: HRDINA, Jan – MAŘÍKOVÁ, Martina (eds.): *Documenta Pragensia Supplementa, II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha 2011, s. 45–73; Týž: *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k probošství v horizontu 11.–14. století*. *Vlastivědný věstník moravský*, 1, 2014, s. 43–60.

⁸ HLEDÍKOVÁ, Z.: *Benediktini v českých zemích ve středověku*, s. 12.

⁹ SOMMER, P.: *První dvě století benediktinských klášterů*, s. 97.

¹⁰ JAN, Libor: *Řeholník*. In: ŠMAHEL, František – NODL, Martin (eds.): *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 181.

¹¹ FIŠER, Rudolf: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*. Třebíč 2004, s. 109.

jil vznik expozitur s kolonizačním procesem, leč velmi vágně.¹² Kolonizační rozměr (na konkrétním případě proboštví v Luhu) akcentoval i Mojmir Švábenský.¹³ Zdá se, že tedy vládne shoda na tom, že expozitury jsou důsledkem především hospodářského vývoje a správních a organizačních potřeb. Také podle vlivné osobnosti anglosaské monasteriologie Davida Knowlese byly celly a malé klášteríky jedním z nejmarkantnějších příznaků úpadku řeholního života ve středověké Anglii. Jelikož expozitury postrádaly autonomii a podle Knowlese tedy i plně odpovědnou duchovní hlavu, nebyly tyto jednotky podle jeho soudu schopny plně realizovat život podle řehole. Takové expozitury tak byly v Knowlesových očích nešvarem, jdoucím proti duchu a literě Benediktovy řehole.¹⁴ Odtud pak vychází hodnocení pobočných domů jako přednostně administrativního nástroje, který vykazuje málo specificky řeholních či církevních rysů.¹⁵ Proti duchu a literě řehole přitom expozitury skutečně jsou. Znamenají ale nešvar? Vždyť jak celly, tak prepozitury jsou právně kodifikovány již na cášských synodách, které měly za cíl obrodu a konsolidaci mnišství.¹⁶ Přitom práce R. Nevilla Hadcocka, věnovaná středověkým klášterům Anglie a Walesu ukázala celly a prepozitury jako významnou součást monastické mapy středověké Anglie.¹⁷

David Knowles také vypracoval jako vůdčí osobnost anglosaské monasteriologie jakousi typologii klášterních založení, v nichž rozlišuje autonomní opatství, autonomní proboštví, závislé proboštví a malé domy, proboštví či celly, jejichž status je těžké definovat. Jako proboštví je přitom označován dům s nejméně čtyřmi řeholníky, jako cella (*priory cell*) pak dům tvořený méně než čtyřmi mnichy.¹⁸ Cesta k závislému domu byla podle Knowlese v praxi trojí: původně nezávislý dům byl po úpadku pohlcen více prospe-

¹² FELCMAN, Ondřej – MUSIL, František (ed.): *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*. Praha 2009, s. 286.

¹³ ŠVÁBENSKÝ, Mojmir: *Církevní poměry na Brněnsku před rokem 1243*. Brno v minulosti a dnes, 11, 1993, s. 86.

¹⁴ KNOWLES, David: *The monastic order in England. A history of its development from the times of St. Dunstan to the Fourth Lateran council 940–1216* (dále jen *The monastic order*). Cambridge 1966, s. 134–136, 687.

¹⁵ KNOWLES, David: *The religious orders in England. Volume II*. Cambridge 1961, s. 164; BURTON, Janet: *Monastic and religious orders in Britain 1000–1300*. Cambridge 1994, s. 30.

¹⁶ *Capitulare monasticum*. In: Monumenta Germaniae Historica (dále MGH). Capitularia regni Francorum I. Hannover 1883, s. 346; *Concilium Aquisgranense*. In: MGH. Concilia IV. Concilia aevi Karolini. Hannover 1998, s. 321, 333.

¹⁷ HADCOCK, R. Neville: *Medieval religious houses. England and Wales*. London 1971, s. 52–82, 137–180.

¹⁸ KNOWLES, David – BROOKE, Christopher N. L. – LONDON, Vera C. M.: *The heads of religious houses. England and Wales 940–1216*. London – New York 1972, s. 1.

rujícím klášteřem, který sledoval zájmy tradice a aktuálních správních potřeb; expozitura mohla být už zřízena jako miniaturní řeholní dům, který se ale neuchytil tak, jak fundátor zamýšlel, nebo za třetí byla správní cella zřízena samotným opatstvím za účelem ostrahy a obhospodařování vzdálených majetků.¹⁹ Což je aspekt, který je reflektován většinou české literatury. Dušan Foltýn však upozorňuje na to, že hospodářsko-správní role expozitur je možná příliš jednostranně zdůrazňována. Ve své studii se sice zabýval expoziturami cisterciáckými, o to překvapivější však byl jeho poznatek, že v předhusitských Čechách byla probošství s dominující hospodářskou či správní funkcí jevem výjimečným, konkrétně Dušan Foltýn podle svého mínění našel pouze jednu cisterciáckou expozituru, která by tuto charakteristiku splňovala.²⁰ Ještě před Davidem Knowlesem se pokusil klášterní fundace kategorizovat Chester William New, a to na konventní domy, malé cely zcela závislé na mateřském klášteři a správní jednotky, tzv. *bailiwick*.²¹

S Knowlesovým závěrem vyslovil nesouhlas Martin Heale, který vyzval k revizi a kritickému prověření této teze.²² Třebaže anglická historiografie tradičně spojuje expozitury, filiační vazby anglických klášterů s normanským zábořem a vazbami anglických fundací na Francii (tzv. *alien priories*), z čehož a priori plynou hodnotově zabarvené konotace,²³ Martin Heale uvažuje o vlivu iro-skotského mnišství na strukturovanou hierarchii anglických řeholních domů a konstatuje, že další náznaky se po mnišské obrodě v 10. století objevují až v raném 11. století. Odmítá proto, že by šlo relevantněji usuzovat na podobu hierarchických vztahů před normanským zábořem a po něm, jelikož valná většina dokumentů pochází až z doby po roce 1066.²⁴ Martin Heale také upozornil na faktor, který David Knowles a historici z jeho díla vycházející opomíjeli, a to faktor farní správy jakožto možný aspekt zakládání klášterních prepozitur. Jedním z důvodů, proč začaly cely vznikat, byla podle Healeova mínění péče o posvátná místa. Tyto cely bývaly obdařeny

¹⁹ KNOWLES, D.: *The monastic order*, s. 134–135.

²⁰ FOLTÝN, D.: *K typům a funkcím*, s. 79–80, 91.

²¹ NEW, Chester William: *The history of the alien priories in England to the confiscation of the Henry V*. Chicago 1916, s. 18–20, 37–44.

²² HEALE, M.: *c. d.*, s. 3–5.

²³ BURTON, J.: *c. d.*, s. 29–30. Srov. NEW, C. W.: *c. d.* K poměrům před normanským zábořem FOOT, Sarah: *Monastic life in Anglo-Saxon England, c. 600–900*. New York 2006, kde se autorka zabývá především institutem tzv. *mynsteru* (německy *Münster*), které definuje jako instituce odlišné od klášterů. V tomto duchu pak upozorňuje na nebezpečí automatického ztotožňování obsahů pojmů *monasterium* a *monastery*.

²⁴ HEALE, M.: *c. d.*, s. 15–17. Srov. CLANCHY, Michael T.: *From memory to written record. England 1066–1307*. London – Cambridge 1979.

skromným majetkem a větší klášter v sousedství nad takovou cellou mohl, ale také nemusel mít dohled. Prepozitury mohly také vznikat na místech historicky památných nebo přímo spjatých s dějinami mateřského kláštera. I Donald Matthew poukázal na skutečnost, že nemalý počet anglických expozitur 11. a 12. století nejspíše nebyl založen jen a pouze ze správních důvodů, ale že je normanští baroni zakládali jako kaple a fary v majetku francouzských (normanských) klášterů. Teze, že po úspěchu gregoriánské reformy mniši nemohli vykonávat farní správu, dnes již není zastávána (a v českém prostředí je pak tento argument zcela irrelevantní). Obecně tak Martin Heale varuje před jednostranným přeceňováním ekonomických faktorů, třebaže i ty samozřejmě hrály svou roli.²⁵

Martin Heale upozorňuje, že již doba karolinská znala malé celly, přesto to bylo až clunyské hnutí, které transformovalo příležitostné celly, tj. spíše anomálie, v ústřední rys monastické mapy, tedy kláštery závislé na centrálním opatství, a to na základě darovacích listin, které zakládaly mezi nadřízeným a podrženým domem jasnou soudní vazbu, jak ukázala Noreen Hunt. Přesto však ani tehdy nedošlo k ustavení nepřetržitých vazeb na clunyská opatství. I za opata Hugona si řada klášterů, formálně podržená autoritě Cluny, podržela status opatství a v praxi se těšila nemalé nezávislosti. Clunyský svazek tak zůstával relativně decentralizovaný, upozorňuje Martin Heale. Naopak opatství v Gorze směrem k podmanění spřízněných klášterů pod svou jurisdikci nikdy nevykročilo.²⁶ Heale tak paradoxně odmítl pracovat s analogiemi clunyské kongregace či cisterciáckého a premonstrátského organizačního modelu, neboť poukázal na to, že jelikož filiační vazba byla zabudována v řádových konstitucích, byl téměř každý takový klášter závislý.²⁷ Poukázal naopak na fakt, že z anglo-normanského období pochází řada dokladů o tom, že se určité kláštery snažily prosadit svou svrchovanost nad jinými, např. s odkazem na to, že z jejich středu odešla do daného kláštera první kolonie.²⁸

Studie Dušana Foltýna, věnované vývoji sázavského a ostrovského klášterního panství, skutečně naznačily, že rozhodně nelze v otázce vzniku klášterních expozitur jakkoliv zevšeobecňovat. Zároveň však Dušan Foltýn

²⁵ HEALE, M.: *c. d.*, s. 22–36, 62; MATTHEW, Donald: *Norman monasteries and their English possessions*. Oxford 1962, s. 51–65.

²⁶ HUNT, Noreen: *Cluny under Saint Hugh, 1049–1109*. London 1967, s. 184; COWDREY, H. E. J.: *Cluniacs and Gregorian reform*. Oxford 1970, s. 70–71; POECK, Dietrich W.: *Cluniacensis Ecclesia. Der cluniacensische Klosterverband (10.–12. Jahrhundert)*. München 1998; HEALE, M.: *c. d.*, s. 18–20.

²⁷ HEALE, M.: *c. d.*, s. 9.

²⁸ Tamtéž, s. 53.

při studiu vývoje těchto konkrétních opatství, která náležejí mezi nejstarší v Čechách, narazil na nemilý fakt limitované pramenné základy, obzvláště pak v případech Sázavy. České středověké dějiny ovšem nabízejí jiný příklad klášterní expozitury, která se jeví jako téměř ideální pro modelový případ. Zatímco majetkový vývoj ostrovského a sázavského kláštera odpovídal jejich dlouhé historii i evoluci české středověké společnosti a ekonomiky, břevnovské expozitury v severovýchodních Čechách, konkrétně v Polici nad Metují a v Broumově, vznikly v době, kdy se socio-ekonomické podmínky v přemyslovském království konsolidovaly, obě proboštví byla nadto ustavena v podstatě na zelené louce.

Příchod benediktinských mnichů do dosud řídké osídlených severovýchodních Čech, je obvykle kladen do počátku 13. století. Podle domácí klášterní tradice,²⁹ kterou v polovině 19. století zachytil broumovský klášterní knihovník Jeroným Růžička, začíná historie polického a broumovského proboštví na Moravě. Roku 1201 totiž daroval moravský markrabě Vladislav Jindřich území okolo Hranic premonstrátům z Hradiště u Olomouce.³⁰ Zde však od roku 1169 působil poustevník Jurik a na území si na základě donace knížete Fridricha činili nárok benediktini z Rajhradu.³¹ Podle zmíněné tra-

²⁹ Obdobných podání „bájných počátků“ nepochybně existovalo v historické paměti břevnovsko-broumovského konventu povícero, srov. Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond Benediktini – Břevnov (dále jen ŘBB); kupř. Memorabilia quadam Gremium Brzevnoviense concernentia Ex superstite Archivio excerpta et posteris consignata, inv. č. 50; Historische Notizen aus den alten Kirchen und Spital Gedenkbüchern zu Politz, sign. A XVII 2; Geschichte des Benediktinerstiftes Břevnov-Braunau nach Urkunden und Handschriften verfasst, inv. č. 148–151; resp. ZIEGELBAUER, Magnoald: *Epitome historica regii, liberi, exempti in regno Bohemiae antiquissimi, celeberrimi ac amplissimi monasterii Brzevnoviensis vulgo S. Margarethae Ordinis S. Benedicti prope Pragam. Coloniae 1740*; či PITER, Bonaventura: *Thesaurus absconditus in agro seu monasterii Brzevnoviensi prope Pragam*. Brunae 1762; nebo také NA, Archiv benediktinského kláštera v Emauzích v Praze (dále jen ŘBE), inv. č. 1, Kláštery řádu sv. Benedikta v Čechách a významní členové řádu, 1.

³⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB). Díl II. Praha 1912, č. 352, s. 364–368; RŮŽIČKA, Jeroným: *Děpisy kláštera Břevnovského a Braumowského*. Časopis pro katolické duchovenstvo, 19, 1846, s. 756–757; srov. ZIEGELBAUER, M.: c. d., s. 40; PITER, B.: c. d., s. 141–142; KRÁSL, František – JEŽEK, Jan: *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter a úcta u lidu*. Praha 1898, s. 316–317; BRANDEJS, Stanislav: *Knihy o Polici nad Metují a Policku*. Díl I. *Dějiny do roku 1914*. Police nad Metují 1940, s. 24; PREISS, Pavel – VILÍMKOVÁ, Milada: *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha 1989, s. 112.

³¹ CDB, Díl I. Praha 1907, č. 247, s. 218–219; CDB II, č. 228, s. 228–229; CDB II, č. 352, s. 364–368; ZIEGELBAUER, M.: c. d., s. 243–245; PITER, B.: c. d., s. 140–142; RŮŽIČKA, J.: c. d., s. 756–757; KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: c. d., s. 316; BRANDEJS, S.: c. d., s. 24. O Jurikovi víme pouze z falz. Martin Wihoda nabídl názor, že Jurik nebyl rajhradským, ale hradištským benediktinem, a darování území, kde poustevničil a které tak spadalo pod Hradiště, Rajhradu je nutno vidět pod úhlem

dice Jurik proto přesídlil na neobydlené Policko, aby zde pokračoval ve svém rozjímavém životě v ústraní. Jiné podání dokonce tvrdí, že do regionu severovýchodních Čech zamířil Jurik cíleně, podle příkazu břevnovského opata Chunona, který zdejší krajem disponoval jako dědictvím po sv. Vojtěchovi.³² Břevnovsko-broumovská tradice tak Jurikovi přičítá zahájení osidlování dosud spíše nehostinného kladského pomezí. V zušlechťování místní krajiny měl poustevník Jurik pokračovat až do své smrti. Jurik se ve svém novém domově dokonce prý setkal s Přemyslem Otakarem I., když se panovník vracel z výpravy do Polska a od Jurika si vyžádal doprovod divokou krajinou k Náchodu. Panovníkovi je pak legendou (která nápadně připomíná příběh o setkání sv. Prokopa s knížetem Oldřichem) připisován i název regionu. Přemysl ji měl nazvat Policí poté, co spatřil poprvé Jurika při výrobě police pro své obydlí.³³

Byť o poustevníku Jurikovi víme pouze z falz, lze předpokládat jeho reálnou existenci (minimálně ohledně působení na Moravě), jež se následně otiskla do břevnovské historické paměti. Na Jurikovo kolonizační úsilí měl navázat břevnovský jáhen Vitalis s několika dalšími bratřími.³⁴ Ti v Polici údajně vystavěli kapli a dosud pustou krajinu se podle svých možností snažili učinit obyvatelnou.³⁵ Příslušenstvím měl kapli vybavit břevnovský

nahrazení řehole Benediktovy na Hradisku řeholí sv. Augustina roku 1150. Viz WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno 2007, s. 271–278.

³² ZIEGELBAUER, M.: c. d., s. 184; PITER, B.: c. d., s. 143–144; KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: c. d., s. 317, 330; BRANDEJS, S.: c. d., s. 24.

³³ RŮŽIČKA, J.: c. d., s. 757; *Břevnov, první klášter černých benediktinů na půdě slovanské*. Praha 1931, s. 33–34; BRANDEJS, S.: c. d., s. 23–24; PICHL, Miroslav: *Historické počátky města Police nad Metují*. Police nad Metují 2003, s. 4. O původu názvu srov. PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl III. M–Ř. Praha 1951, s. 426.

³⁴ Archiv Národního muzea Praha (dále jen ANM), sb. F15, Břevnov (v. Broumov), Verzeichniss der ältesten bekannten Urkunden Stifts Břewnow, kart. 13; NA, ŘBB, Historische Notizen aus den alten Kirchen und Spital Gedenkbüchern zu Politz, sign. A XVII 2, fol. 44b; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae at Moraviae* (dále jen RBM). Díl I. Praha 1855, č. 539, s. 250–251, resp. CDB II, č. 367, s. 399–401. Srov. ZIEGELBAUER, M.: c. d., s. 184; RŮŽIČKA, J.: c. d., s. 757; KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: c. d., s. 317; ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *České dějiny*. Díl I/5. *Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha 1938, s. 893; KUČA, Karel: *Města městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl V. *Par-Pra*. Praha 2002, s. 350, 352. PICHL, M.: c. d., s. 4, nabízí teorii o Vitalisově původu z Provodova na Náchodsku, prvotní držby Břevnova v regionu, avšak ani pro to není zřejmých důkazů.

³⁵ ZIEGELBAUER, M.: c. d., s. 131. Srov. TOMEK, Václav Vladivoj: *Paměti újezdu Polického čili nynějších panství Broumovského a Polického z časů před válkou Husitskou* (dále jen *Paměti*). Památky archaeologické a místopisné, 2, 1857, s. 208.

opat Chuno.³⁶ Na tuto zakladatelskou činnost břevnovských řeholníků odkazuje i další hypotéza o původu jména osady i kraje, která odvozuje název od prvních polí vykloučených břevnovskými mnichy.³⁷ Pro úplnost dodejme, že pozdější verze tohoto příběhu, které lze vysledovat od 16. století, dávají břevnovskou kolonizaci severovýchodních Čech do souvislosti se slavníkovským panstvím tak, jak o něm mluví Kosmas,³⁸ a vykládají osidlování Policka a Broumovska jako naplnění svatovojtěšského dědictví.³⁹ Na rozdíl od staršího bádání můžeme dnes už jakoukoli takovou spojitost odmítnout. Nehledě na to, že moderní bádání dospělo kombinací archeologických i historických metod k odmítnutí Kosmou popisované rozsáhlé slavníkovské domény i odtud vyvozovaného mocenského postavení, o žádném podobném nadání ze strany biskupa Vojtěcha nejsme jakkoliv informováni. Ona údajná ústní tradice (kterou skutečně nelze už s ohledem na břevnovský kult sv. Vojtěcha coby zakladatele kláštera vyloučit) byla spíše prostředkem k podpoře břevnovských nároků.⁴⁰

Výše zmíněné příběhy odrážejí představy o počátcích polického a broumovského kláštera, které se zformovaly během 16.–19. století. Pro studium fungování historické paměti jsou významným pramenem, o skutečných událostech na prahu 13. století však vypovídají pramálo, byť stopy relevantních událostí možná tu více, tu méně obsahují. Na poněkud jistější půdu v otázce polických počátků se dostáváme až s rokem 1213. Do tohoto roku je kladena listina, kterou král Přemysl Otakar I. na žádost opata Chunona daroval polický újezd, označovaný v listině za pusté místo, na věčné časy břevnovskému benediktinskému klášteru.⁴¹ Listina obsahuje výslovné nařízení, aby tento

³⁶ ANM, sb. F15, Břevnov (v. Broumov), kart. č. 13; srov. RŮŽIČKA, J.: c. d., s. 757; TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 205; KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: c. d., s. 317; ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Historický vývoj Čech severovýchodních* (dále jen *Historický vývoj*). Od kladského pomezí, 8, 1930–1931, s. 83.

³⁷ TOMEK, Václav Vladivoj: *Příběhy kláštera a města Police nad Medhuji* (dále jen *Příběhy*). Praha 1881, s. 2; srov. BRANDEJS, S.: c. d., s. 31.

³⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. In: MGH. *Scriptores rerum Germanicarum*. Nova series II. Berlin 1923, s. 49–50.

³⁹ KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: c. d., s. 327. Sami autoři se však k možnosti přímého nadání Břevnova územím kladského pomezí biskupem Vojtěchem staví rezervovaně a odkazují i na stejný postoj břevnovského historika ZIEGELBAUERA, M.: c. d., s. 187. Pro srovnání: opačný názor zastával Bohuslav Balbín, Karel Josef Biener z Bienenberka či Josef Bonaventura Piter. Takové bájně nadání už tehdy popíral Václav Vladivoj Tomek.

⁴⁰ Srov. uvažování KRÁSLA, F. – JEŽKA, J.: c. d., s. 330.

⁴¹ NA, ŘBB, sign. B III 87; ANM, sb. F15, Břevnov (v. Broumov), kart. 13; CDB II, č. 367, s. 399–401; RBM V/3, č. 1016, s. 502–503. Srov. ZIEGELBAUER, M.: c. d., s. 246–248; PITER, B.: c. d., s. 144–145; TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 205; ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, s. 82; Týž: *Počátky Broumova*, s. 575–576.

újezd i všichni lidé a statky, jež k němu náležejí, byli poddáni jen a pouze opatovi, a to jak ve věcech duchovních, tak světských, tedy aby byli vyjmuti z dosavadní pravomoci královských úředníků. Na základě tohoto privilegia se tedy břevnovský opat stal vrchností v dané oblasti. Právě tato imunitní pasáž ovšem nabádá k opatrnosti, a listina byla proto právem identifikována jako falzum. Obecně se však předpokládá její hodnověrnost alespoň v základní informační rovině.⁴² Zajímavé je, že údajná darovací listina Přemysla Otakara I. z roku 1213 se zmiňuje jen o Vitalisovi, nikoli o Jurikovi, ačkoli mezi činnostmi obou měla uběhnout jen krátká doba a oba kolonizační podniky by tak na sebe úzce navazovaly. Stanislav Brandejs proto uvažoval, že opat Chuno buď nepokládal Jurikovo úsilí za podstatné (zde však vyvstává otázka, zda by tak opat neprokázal starší právo k majetku, k němuž se hlásil), nebo spíše o něm nic nevěděl.⁴³ Výmluvný je také fakt, že o Jurikovi zná literatura počínaje 18. stoletím řadu podrobností, o Vitalisovi však nikoliv. Jsme tak nuceni odkázat minimálně legendu o Jurikovi a prvotní polické kolonizaci nejspíše nazpět do oblasti „mýtických počátků.“⁴⁴ Lze uvažovat o tom, že obě osidlovací legendy (zvláště dáme-li si je do souvislosti s opatskými falzy 13. století) vznikly za účelem pozdější legitimizace břevnovských zisků v oblasti. Odpověď na otázku jejich skutečné historické relevance je tak více než složitá a těžko kdy bude úplně zodpovězena.

Sama břevnovská falza náleží k hojně probádanému tématu z dějin českého středověku.⁴⁵ Jejich vznik bezesporu spadá do 13. století, konkrétně do doby po roce 1222. Na detailní výzkum listinných památek této epochy

⁴² Tak konstatoval už NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny*. Díl I/3. *Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*. Praha 1928, s. 622, pozn. 1; srov. naposledy PICHl, M.: c. d., s. 6; a především PREISS, P. – VILÍMKOVÁ, M.: c. d., s. 39, 277.

⁴³ BRANDEJS, S.: c. d., s. 25.

⁴⁴ Odmítá ji už BARTOVSKÝ, Vojtěch: *Vlastivěda moravská. Místopis Moravy*. Díl II. *Jičínský kraj – hraničský okres*. Brno 1909, s. 116, pozn. 1. Stejný závěr reprodukuje i PICHl, M.: c. d., s. 4.

⁴⁵ Výběrově s ohledem na region severovýchodních Čech HRUBÝ, Václav: *Falsa Břevnovská*. Český časopis historický, 26, 1920, s. 94–126; Týž: *Tři studie o české diplomatice*. Brno 1936, s. 79–80; ŠIMÁK, J. V.: *Počátky Broumova a Broumovska*, s. 575–582; ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři*. 1. *K otázce břevnovských falz* (dále jen *Studie k českému diplomatáři*. 1). Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity, 2, 1953, s. 261–285; Týž: *Listina v českém státě doby Václava I* (dále jen *Listina v českém státě*). Praha 1963, s. 17–23; DUŠKOVÁ, Sáša: *Listinný poklad břevnovského kláštera z doby vlády Přemysla Otakara II* (dále jen *Listinný podklad*). In: HLAVÁČEK, Ivan – BLÁHOVÁ, Marie: *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Praha 1993, s. 139–145; HLAVÁČEK, Ivan: *Co a jak se událo či neudálo v Broumově před šesti sty lety?* (dále jen *Co a jak se událo*). In: *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium*. Praha 2005, s. 77–87.

se zaměřili především Jindřich Šebánek a Sáša Dušková.⁴⁶ Z jejich studií právě vystoupila jako nepochybné falzum donace Přemysla Otakara I. na újezd polický z roku 1213 i konfirmace téhož od Václava I. z roku 1229, dochovaná v konfirmaci Karla IV. z roku 1351,⁴⁷ dále pak listina Přemysla Otakara II. z roku 1260, týkající se rozřešení poměrů na Policku, kdy král s odkazem na svého otce a děda posílil pravomoci břevnovského opata nad poddanými v severovýchodních Čechách oproti kladskému purkrabímu.⁴⁸ Sáša Dušková konstatovala, že studovaný případ Břevnova podává i obraz obecných poměrů v českých zemích, kdy hlavně na počátku vlády Přemysla Otakara II. lze vysledovat usilovnou snahu o hospodářské zajištění, které se (v případě Břevnova) uzavírá k roku 1266.⁴⁹ Jindřich Šebánek a Sáša Dušková ovšem na druhou stranu rozehnali podezření, která panovala ohledně jiných listin. Týká se to mimo jiné listiny Přemysla Otakara II. z roku 1253⁵⁰ o přenesení práva trhu z Provodova do Police a potvrzení držby Police Břevnovu.⁵¹ Šebánek také zbavil podezření břevnovský exemplář Přemyslova Velkého privilegia z března 1222,⁵² už z toho důvodu, že Břevnov je výslovně jmenován v konfirmaci daného privilegia Přemyslem Otakarem II. roku 1253.⁵³ Podle Šebánkova úsudku rovněž nemůže být námitka proti listině o koupi rychty v Broumově roku 1266.⁵⁴ Skupinu břevnovských falz naposledy obohatil Ivan Hlaváček zpochybněním existence privilegia Přemysla Otakara II.,

⁴⁶ Viz ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Listina v českém státě*, s. 17–23; DUŠKOVÁ, Sáša: *Fälschungen böhmischer Königsurkunden im 13. Jahrhundert*. In: FUHRMANN, Horts (ed.): *Fälschungen im Mittelalter*. Band IV. Hannover 1988, s. 597–615.

⁴⁷ PRAŽÁK, Jiří: *Břevnovská deperdita z doby přemyslovské*. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity, 9, 1960, s. 112 upozorňuje, že v klášterním raněnovověkém inventáři se mluví nikoli o známé Karlově konfirmaci (ta je uváděna samostatně), ale o jednotlivých listinách. Srov. dále ŠEBÁNEK, Jindřich – PRAŽÁK, Jiří – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k české diplomatice doby přemyslovské*. Praha 1959, s. 61.

⁴⁸ CDB V/2. Praha 1981, č. 246, s. 377–379.

⁴⁹ DUŠKOVÁ, S.: *Listinný poklad*, s. 139–145.

⁵⁰ Státní okresní archiv Náchod (dále jen SOKA NA), Archiv města Police nad Metují (dále jen AMP), Kniha opisů privilegií, kart. 2, inv. č. 15, f. 3.

⁵¹ Viz ŠIMÁK, J.: *Počátky Broumova*, s. 576; URBÁNEK, Rudolf: *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmílských i václavských a její autor*. Díl I/2. Praha 1948, s. 500–502; ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Listina v českém státě*, s. 22–23.

⁵² CDB II, č. 227, s. 210.

⁵³ RBM II. Praha 1882, č. 3, s. 2; resp. CDB V/1, č. 3, s. 32–36. Srov. ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Studie k českému diplomatáři 1*, s. 263–265.

⁵⁴ RBM II, č. 522, s. 202, resp. CDB V/1, č. 477, s. 707–708. Srov. ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Studie k českému diplomatáři 1*, s. 270.

na něž odkazuje konfirmace Václava IV. z roku 1405.⁵⁵ Toto privilegium mělo broumovským měšťanům, resp. klášterní vrchnosti, povolovat výrobu sukna a udělovat právo skladu. Hlaváček na základě toho, že se tato listina nezachovala v jiných konfirmacích, především rozsáhlých stvrzeních Karla IV., usuzuje, že ve skutečnosti nikdy neexistovala. Břevnovští tak podle Ivana Hlaváčka využili jakéhosi přepadu města, o němž mluví i počátek nejstarší broumovské městské knihy, aby institucionálně zakotvili víceméně zavedené, ale neformální právo skladu.⁵⁶

Základem falzátorské činnosti českých duchovenských ústavů byla proměna právního rámce české společnosti na prahu 13. století, vyjádřená v našem konkrétním případě Velkým privilegiem české církve Přemysla Otakara I. z března 1222,⁵⁷ na niž byly duchovní instituce nuceny reagovat.⁵⁸ Jistě nelze očekávat od břevnovských opatů nějaký dalekosáhlý pečlivě připravovaný plán, jak cestou falšování všech možných dokladů svůj klášter povznést, jak mínil Václav Hrubý.⁵⁹ Listinný materiál je v břevnovském klášterním archivu dochován jednoznačně až od 13. století.⁶⁰ Počátky české listiny jsou diplomatiky kladeny do závěru 11. století, větší šíření je zaznamenáno od sklonku první poloviny 12. století.⁶¹ Faktem je, že vedle výjimečného

⁵⁵ Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Praha 1914, č. 597, s. 85; srov. edici HLAVÁČEK, I.: *Co a jak se událo*, s. 86–87; náhradní regest u HLAVÁČKA, I. (ed.): *Codex Přemyslaeus* (= Archiv český XXXIX). Praha 2013, č. 330, s. 220–221, inventární zápis u PRAŽÁKA, J.: c. d., s. 113–114; s. 121, pozn. 36.

⁵⁶ SOKA NA, Městský úřad Broumov (dále jen MÚB), Opis nejstarší městské knihy z r. 1407, inv. č. 344, sign. 258, f. 3 (originál městské knihy mi nebyl zpřístupněn). K tomu HLAVÁČEK, I.: *Co a jak se událo*, s. 84. Jeho interpretace představuje nemalý posun, neboť kupř. PRAŽÁK, J.: c. d., s. 114, nepochyboval o pravosti, resp. spíš o možnosti vydání takové listiny, navzdory jejímu nedochování se.

⁵⁷ CDB II, č. 227, s. 210.

⁵⁸ Srov. už HRUBÝ, V.: *Falsa*, s. 95.

⁵⁹ Viz tamtéž, s. 97.

⁶⁰ Přehled podává SCHRAMM, Romuald: *Regesten zur Geschichte der Benedictiner-Abtei Břevnov-Braunau in Böhmen*. Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner-Orden 3, 1882, s. 66–83, 2, s. 292–309; 3, s. 82–95, resp. online webová stránka <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/fond> [cit. 18. 2. 2015].

⁶¹ Srov. HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 2–22; URBÁNEK, R.: c. d., s. 464–466; FIALA, Zdeněk: *K otázce funkce našich listin do konce 12. století* (dále jen *K otázce funkce*). Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C7, 9, 1960, s. 5, 16, 18; Nový, Rostislav: *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*. Studia mediaevalia Pragensia, 2, 1991, s. 125–146; BISTRICKÝ, Jan: *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny*. Vlastivědný věstník moravský, 45, 1993, s. 131–136; Týž: *Über Falsifikation Böhmischer Gründungsurkunden bis zum Ende des 12. Jahrhunderts* (dále jen *Über Falsifikation*). Archivmitteilungen, 4, 1991, s. 187; Týž: *Übersicht über das Urkundenwesen*

souboru listin hradištského kláštera jen u Kladrub jsou do konce 12. století dochovány dvě nesporně pravé listiny domácích vydavatelů. Veškeré další fundační či donační listiny benediktinských klášterů jsou falzy 12. či počátku 13. století.⁶² Přitom se ale s určitostí předpokládá vedení aktových záznamů u Ostrova, Opatovic i Kladrub a s velkou pravděpodobností také u Břevnova, Rajhradu, Třebíče a Hradiště.⁶³ Zdeněk Fiala proto usoudil, že nemůže být taková absence diplomatických záznamů náhodou, protože množství listin českých klášterů neroste ani od třicátých let 12. století, kdy se obecně listina stále více prosazuje (ačkoliv ještě ve čtyřicátých a padesátých letech je užívání skutečných listin vzácností). Pokud tedy panovník podmínil roku 1222 potvrzení výsad a především majetků předložením písemných dokladů, jednalo se v kontextu dosavadního právního a společenského vývoje přemyslovských zemí o radikálně novou situaci a církevními institucím, které na tomto byly především zainteresovány, nezbývalo, než na požadavek zareagovat, byť cestou vytváření listinných podvrhů. Tyto dokumenty však nelze vždy jednoznačně označit za falešné stran obsahu.

Přese všechny pochyby lze tedy předpokládat, že k rozvoji severovýchodních Čech došlo v průběhu 1. poloviny 13. století, snad skutečně přičinným břevnovských opatů Chunona a Dluhomila, jakkoliv tradiční rok 1213 není verifikovatelný.⁶⁴ Na dosud spíše řídké osídlené Policko tak z podnětu benediktinů přicházeli osadníci, tehdy ještě převážně domácího původu,⁶⁵ a po obou stranách Stěn byly kolem poloviny 13. století klučeny lesy a sta-

der böhmischen Herrscher bis zum Jahre 1197. In: Typologie der Königsurkunden. Olomouc 1998, s. 227–233; HLAVÁČEK, Ivan: *The Use of Charters and other Documents in Přemyslide Bohemia.* In: Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society. Ed. Marco Mostert. Utrecht 2000, s. 136–139.

⁶² FIALA, Z.: *K otázce funkce*, s. 21, pozn. 41. K souboru kladrubských listin přehledně NOVOTNÝ, Václav: *Začátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny.* Praha 1932, resp. ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři 2. Listiny kladrubské.* Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 2, 1954, s. 285–307; BISTRICKÝ, J.: *Über Falsifikate*, s. 188.

⁶³ FIALA, Z.: *K otázce funkce*, s. 8.

⁶⁴ Důvěru v to, že polický újezd získal Břevnov v době vlády Přemysla Otakara I., vyslovili např. ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie: *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406.* Časopis Národního muzea v Praze. Řada historická, 116, 1992, s. 81, 82; TÍŽ: *Hospodářství kláštera Břevnov na počátku 15. století.* In: HLAVÁČEK, Ivan – BLÁHOVÁ, Marie (eds.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993).* Praha 1993, s. 198–199.

⁶⁵ Srov. dále ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, s. 83–84; shodně naposledy ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy.* Praha 2014, s. 143.

věny vesnice.⁶⁶ Do tohoto období lze s jistotou opatrností klást i prapočátky Broumova,⁶⁷ naopak jeho starší původ ještě ze 12. století, o kterém referuje barokní tradice, se nezdá být pravděpodobný.⁶⁸ V tomto případě je ale na místě opatrnost při zvažování břevnovského podílu, neboť benediktini na Broumovsko zjevně pronikají až v padesátých letech 13. století. Nevíme, nakolik dikce falza, kladeného do roku 1213, obsahuje reálné jádro ve věci údajné Vitalisovem zřízené a opatem Chunonem vybavené kapličky,⁶⁹ lze si však na základě jiných analogií⁷⁰ dobře představit, že právě zde tkvěly kořeny polického kostela Panny Marie, kolem něhož někdy za prvních nástupců opata Chunona vznikla břevnovská expozitura jako základ pozdějšího probošství. To se v pramenech objevuje mezi lety 1250–1267⁷¹ a po celé 13. století Police představovala centrum břevnovské kolonizace v oblasti severovýchodních Čech,⁷² kterým zůstala až do doby, než nad ní převážil v prvních desetiletích 14. století význam Broumova.

Že nové břevnovské panství vzkvétalo, potvrzuje sama konsolidace polické expozitury i předpokládaný růst osady Police.⁷³ Roku 1253 sem byl podle podvržené listiny, která je ale brána po obsahové stránce za věrohodnou, pře-

⁶⁶ Celý osidlovací proces naposledy obsáhle shrnul ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 137–144.

⁶⁷ ŠIMÁK, J.: *Počátky Broumova*, s. 575–582; ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie: c. d., s. 199.

⁶⁸ Literatura klade do místa pozdějšího města Broumova tvrz, viz RŮŽIČKA, J.: c. d., s. 757; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. Díl V (dále jen *Hrady, zámky a tvrze V*). Praha 1995, s. 59; KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Díl I. A–G. Praha 1996, s. 333. Ta je ovšem výslovně doložena až k roku 1296.

⁶⁹ SROV. KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: c. d., s. 317; KUČA, K.: c. d., s. 350, 352.

⁷⁰ Viz REICHTEROVÁ, K.: c. d., s. 168–183; FOLTÝN, D.: *Celly a probošství kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově*, s. 277–289; NOVÁČEK, K. – PETR, L.: c. d., s. 285–302.

⁷¹ CDB V/1. Praha 1962, č. 65, s. 127; č. 246, s. 377–379; RBM II, č. 539, s. 208. SROV. TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 208; Týž: *Příběhy*, s. 13; ŠIMÁK, J. V.: *České dějiny I/5*, s. 893; KUTHAN, Jiří a kol.: *Umění doby posledních Přemyslovců*. Praha 1982, s. 276; HLADKÝ, Ladislav: *Police nad Metují. Středověké a novověké město či městečko?* Královéhradecko, 1, 2004, s. 71–72.

⁷² ŽEMLIČKA, Josef: *Století posledních Přemyslovců*. Praha 1998, s. 261–263; Týž: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*. (dále jen *Počátky Čech královských*). Praha 2002, s. 235.

⁷³ TOMEK, V. V.: *Příběhy*, s. 9, o Polici v této době mluví už jako o městečku (stejně tak *Paměti*, s. 208). Dále (s. 10) však sám podotýká, že patrně až přenesení práva trhu bylo podnětem ke konstitování městského centra. SROV. BRANDEJS, S.: c. d., s. 107; ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, s. 83, mluví dokonce o městě! Na problém apriorního směřování termínů město – městečko na příkladu Police a na přeceňování jejího právního statutu poukazuje HLADKÝ, L.: c. d., s. 71–89. Situaci komplikuje KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích* (dále jen *Vznik městského zřízení*). Praha 1998, passim, který poukazuje na terminologickou nejednotnost a nevyhraněnost středověkých pojmů a říká, že rozlišování sídlišť na města a městečka nemá žádnou právně-historickou relevanci.

ložen královským privilegiem trh z klášterní vsi Provodova.⁷⁴ Samotný akt ale neznamená, že by Police už dosáhla statutu městečka či města. Jak dokládá František Hoffmann, ne všechna sídliště nadaná právem trhu vyrostla až na kvalitativní úroveň města. Některá dosáhla statutu městečka, jiná zůstala zakonzervována v rovině venkovského sídliště s omezenou tržní funkcí, další poklesla na úroveň vsi.⁷⁵ Podezřelá listina, hlásící se do roku 1253, přičítá králi Přemyslu Otakarovi II. vedle přeložení trhů z Provodova do Police také potvrzení nadání Policka opatovi Martinovi I.⁷⁶ Na tomto základě tak mohl opat Martin I. povolát německé kolonisty a postoupit jim díl území mezi Stěnami a říčkou Stěnavou, aby zde žili a hospodařili.⁷⁷ Z doby okolo roku 1255 pochází unikátní pamětní zápis, vymezující hranice polického zboží vůči statkům pánů Petra a Rubína, rodu erbu třmene, zde je polická expositura označena jako „*domus sancte Marie Policensis*“, což lze nejspíše chápat jako sídlo mnišské komunity (v případě, že by byl míněn pouhý kostel, byl by patrně použit termín „*ecclesia*“).⁷⁸ V části literatury se traduje, že tehdy byli v Broumově usazeni němečtí soukeníci, kterým bylo povoleno držet se práv německých, zhotovovat sukno z počesné vlny, k čemuž pro ně opat vymohl u krále příslušné výsady.⁷⁹ Tyto úvahy ovšem přesvědčivě vyvrátil Ivan Hla-

⁷⁴ CDB IV/1, č. 289, s. 483–484; RBM I, č. 1344, s. 618; srov. ŠIMÁK, J. V.: *České dějiny I/5*, s. 893; BRANDEJS, S.: *c. d.*, s. 32, 34; KUČA, K.: *c. d.*, s. 352. Tato listina je sice v edici CDB označena jako značně podezřelá, jak ale usoudili na jiném místě Jindřich Šebánek se Šášou Duškovou, soudí se, že listina obsahuje pravdivé jádro a také podle hodnocení paleograficko-diplomatického nemohla vzniknout později než v šedesátých letech 13. století. Viz ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: *Listina v českém státě*, s. 22–23. Ke stejným závěrům dospěl naposledy také ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 55, 272.

⁷⁵ HOFFMAN, František: *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 34, pozn. 10.

⁷⁶ SOKA NA, AMP, Kniha opisů privilegií, kn. 2, inv. č. 15, f. 3; RBM I, č. 1344, s. 618, resp. CDB IV/1, č. 289, s. 483–484. Srov. RŮŽIČKA, J.: *c. d.*, s. 759; HRUBÝ, V.: *Falsa*, s. 116; ŠIMÁK, J. V.: *Počátky Broumova*, s. 576; ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech královských*, s. 427, tuto listinu označuje za nepravou, ale obsahově věrohodnou.

⁷⁷ ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech královských*, s. 405; Týž: *Království v pohybu*, s. 137–144. V rozmezí let 1255–1256 jsou tak německými lokátory vysazeny vsi Hynčice, Křinice, Božanov, Velká Ves, Hejtmánkovice a další. Viz RBM II, č. 67, s. 26; č. 68, s. 26; č. 91, s. 35, vlastně i č. 1730, s. 741–743; resp. CDB V/1, č. 51, s. 106; č. 52, s. 107; č. 72, s. 137; č. 73, s. 138; č. 98, s. 173.

⁷⁸ CDB V/1, č. 65, s. 127; RBM II, č. 85, s. 33–34. O rodu erbu Třmene pojednal ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, *passim*; dále Týž: *Počátky erbu Třmene*. Časopis rodopisné společnosti československé v Praze, 4, 1932, s. 1–9, 65–74; nověji pak MUSIL, František: *Rod erbu třmene a vrcholná kolonizace kraje na střední Úpě a střední a horní Metuji*. In: *Rodným krajem*. Vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráka, Boženy Němcové a bratří Čapků, 38, 2009, s. 24–27.

⁷⁹ RŮŽIČKA, J.: *c. d.*, s. 759; TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 212.

váček, jak je zmíněno výše.⁸⁰ Do roku 1260 se pak hlásí podvržená listina, v níž měl král Přemysl Otakar II. nařídit, aby bylo Policko vyňato z pravomoci královských úředníků,⁸¹ a to jak v oblasti soudní, tak v oblasti platů, a aby podléhalo jen opatovi břevnovského kláštera. Pouze v případě hrdelního zločinu mělo být toto řešeno před královským soudem v Praze, ovšem pokuta či propadnutí statku mělo vždy náležet právě Břevnovu. Zdá se však, že snad z důvodu vzdálenosti hlavního města a břevnovských panství v severovýchodních Čechách, přešla tato pravomoc na soud hradeckého kraje, a to do roku 1295, kdy král Václav II. udělil Polici právo hrdelní.⁸² Opat měl právo přenést na něj delegovanou pravomoc na jinou osobu, povětšinou na dědičného rychtáře. Ani nadání hrdelním právem neznamená, že by Police byla už v této době městem, jakkoliv je hrdelní právo jedním z výsadních práv městských. V listině samé je Police označena jako „*locus forensis*“,⁸³ podle Jiřího Kejře pak nelze sídlitě konce 13. století s přívlastkem „*forensis*“ pokládat za plnoprávná města.⁸⁴ Jako „*oppidum*“ je Police nad Metují doložena až v královské listině z roku 1395, obdobně pak hovoří urbář z roku 1406 a privilegium Vladislava II. z roku 1502.⁸⁵

Roku 1258 pražský biskup Jan III. udělil břevnovskému opatu Martinovi I. právo, aby užíval výnosů broumovské fary a dosazoval i sesazoval zde faráře bez zvláštního stvrzení od biskupa.⁸⁶ Tato listina je nepochybným dokladem postupné expanze Břevnova v prostoru severovýchodních Čech. Josef Vítěz-

⁸⁰ Viz HLAVÁČEK, I.: *Co a jak se událo*, s. 77–87. Tzv. Codex Přemyslaeus, v němž je Václavova listina zapsána, uchovává Národní knihovna České republiky (dále jen NK ČR), sign. VI A7, fol. 148v–149r (online dostupné na webové stránce www.manuscriptorium.com). Formou registáře byl codex zpřístupněn HLAVÁČKEM, I. (ed.): *Codex Přemyslaeus*, č. 330, s. 220–221.

⁸¹ RBM II, č. 276, s. 106–107; resp. CDB V/1, č. 246, s. 377–379. Srov. ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, s. 83; ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 138.

⁸² SOKA NA, AMP, Kniha opisů privilegií, kn. 2, inv. č. 15, f. 2. Srov. VANĚČEK, Václav: *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století (Pokus o věcný rozbor imunitních textů)*. Praha 1928, s. 91; TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 241–242; ŠIMÁK, J. V.: *České dějiny I/5*, s. 894; JAN, Libor: *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno 2006, s. 199–200.

⁸³ SOKA NA, AMP, kn. 2, inv. č. 15, f. 2. Srov. HLADKÝ, L.: *c. d.*, s. 72.

⁸⁴ KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení*, s. 78.

⁸⁵ SOKA NA, AMP, Kniha opisů privilegií, kn. 2, inv. č. 15, f. 4; RBM VI/1. Praha 1928, č. 680, s. 385–386; EMLER, Josef (ed.): *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum hussiticum praecedente* (dále jen DRC). Praha 1881, s. 153, 199; HAAS, Antonín (ed.): *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (dále jen CIM). Díl IV/3. Praha 1961, č. 715, s. 98–99. Srov. TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 208; PROFOUS, A.: *c. d.*, s. 426; KUČA, K.: *c. d.*, s. 352.

⁸⁶ CDB V/1, č. 162, s. 258–259; RBM II, č. 191, s. 76–77; srov. KURKA, Josef: *Archidiakonáty kourímský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421)*. Praha 1915, s. 589, 591.

slav Šimák a po něm Karel Kuča z aktu inkorporace broumovské fary vyvodili ustavení proboštství v Broumově, jež bylo potvrzeno spolu s Rajhradem a Policí papežem Bonifácem VIII. roku 1296.⁸⁷ Tento soud se ale jeví jako příliš náhlý, třebaže inkorporace broumovské fary nejspíše byla prvním krokem ke vzniku pozdějšího proboštství. Sama inkorporace se však nerovná založení expozitury, představuje toliko jakýsi první krok, který musel být doprovázen dalšími vhodnými okolnostmi a vůbec potřebou mateřského konventu expozituru zřídit a obsadit. Díkce podvržené listiny krále Přemysla Otakara II., hlásící se do roku 1260, rozlišuje polický újezd a ostatní zboží kláštera za horami, tj. Broumovsko. Václav Vladivoj Tomek z toho odvodil oddělenou správu klášterních statků, na Policku pod správou probošta, na Broumovsku pod dohledem purkrabího.⁸⁸ Nezapomínejme ale, že za Stěny klášter nebyl do té doby de facto pánem, ačkoliv od dob opata Dluhomila se sem nepochybně upínala pozornost břevnovského konventu. K zisku, resp. plnému ovládnutí došlo právě až za opata Martina po polovině 13. století.⁸⁹ Tento opat roku 1266 odkoupil od fojta Wichera fojstství v Broumově se všemi právy a důchody k němu přínaležejícími.⁹⁰ Skutečnost, že k tomu bylo zapotřebí svolení nejvyššího komořího a maršálka, naznačuje oprávněnost skepse vůči domněnkám o dřívější přínalezitosti Broumovska k břevnovské majetkové doméně. Klášterní panství se nepochybně ustavovalo a rozšiřovalo postupně, pod vlivem uznání listinných falz, nebylo tedy od základu dáno privilegiem, hlásícím se do roku 1213.⁹¹ K tomuto fojstství nejspíše krom Broumova přínáleželo přibližně od poloviny 13. století také několik vsí v okolí. Samotný Broumov je písemně poprvé doložen k roku 1256 jakožto trhov. ves (*villa forensis*) či městečko (*oppidum forense*),⁹² fojstství je v pramenech fixováno

⁸⁷ RBM II, č. 1716, s. 735–736; dále KURKA, J.: c. d., s. 591; ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, s. 83–84, 135, pozn. 13; Týž: *České dějiny I/5*, s. 896. Obdobně se dá usuzovat ze zmínky SEDLÁČKA, Augusta: *Místopisný slovník historický království Českého* (dále jen *Místopisný slovník*). Praha 1908, s. 59.

⁸⁸ TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 207; Týž: *Příběhy*, s. 16.

⁸⁹ Nezapomeňme, že se jedná o interpolovanou listinu. Obecně se soudí, že Břevnovu bylo nejprve přičleno území před Stěny, což bylo za opata Dluhomila rozšířeno. Tomu odpovídá i postupná emancipace regionu na Kladsku. Viz CDB II, č. 367, s. 400; CDB II, č. 382, s. 430–431. Srov. ŠIMÁK, J. V.: *České dějiny I/5*, s. 893–894. Také SEDLÁČEK, A.: *Místopisný slovník*, s. 59, klade ovládnutí Broumovska Břevnovem do doby opata Martina I., konkrétně k roku 1253. Zanedlouho bylo dle Sedláčka v Broumově zřízeno proboštství, roku 1322 pak vystavěn klášter. Srov. RBM II, č. 1732, s. 743–744.

⁹⁰ CDB V.1, č. 477, s. 707–708; RBM II, č. 522, s. 202–203. Srov. TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 207, 243.

⁹¹ Srov. TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 205–207, 241.

⁹² ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, s. 83; SEDLÁČEK, A.: *Místopisný slovník*, s. 71, uvádí první zmínku o Broumově k roku 1256, a to coby trhovou ves s farním kostelem. Stejnou dataci

o dva roky později. O Broumovu jako městě (*civitas Brunow cum suo territorio*) hovoří listina opata Bavora z roku 1296, třebaže po striktně právní stránce městskými právy ještě obdařen nebyl.⁹³ Broumovskému fojtovi podléhaly do té doby v okolí založené vsi. Jméno Broumov bývá odvozováno od jeho zakladatele, obvykle se uvažuje o jakémisi Brunovi,⁹⁴ avšak nejsou nám známy žádné podrobnosti. Vzato souhrnně, počátek šedesátých let 12. století tak lze považovat za datum, kdy byla benediktinská správa v severovýchodních Čechách plně konsolidována a právně zajištěna. Mezi padesátými a šedesátými lety 13. století tak zeslábla dřívější vazba severovýchodních Čech ke Kladsku a kladskému arcijáhenství. Policko i Broumovsko měly od druhé poloviny 13. století vlastní správu, ač obojí podřízenou Břevnovu. Policku vládl probošt, na Broumovsku byl klíčovou osobností broumovský fojt, nikoliv purkrabí, jak soudil Tomek na základě důvěry v existenci broumovské tvrze. Ta však podle listiny z roku 1296 vznikla nedlouho před tímto datem z podnětu břevnovského opata Bavora z Nečtin.⁹⁵ Její případné starší kořeny jsou zatím neprokazatelné.

Za interregna po smrti krále Přemysla Otakara II. na Moravském poli došlo v letech 1279–1290 za opata Kristiána k zastavení Broumovska vévodovi Jindřichu IV. Vratislavskému.⁹⁶ Po upevnění vlády mladého Václava II.

uvádí VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, s. 186; PREISS, P. – VILÍMKOVÁ, M.: c. d., s. 39; a KUČA, K.: c. d., s. 333, 336. Kuča se zde odkazuje na domácí klášterní zápis. Souhlasně HLADKÝ, L.: *Pečetí, znak a prapor města Broumova*. Stopami dějin Náchodska, 9, 2003, s. 10. Tato zmínka se dochovala na zadní straně manuskriptu označovaného jako *Super cantica canticorum*, jenž je deponován ve fondech NK ČR, sign. Cim D92. K rozdílu villa – oppidum viz listiny opata Martina I. a pražského biskupa Jana III. z Dražic: RBM II, č. 91, s. 35; RBM II, č. 191, s. 76–77; resp. CDB V/1, č. 73, s. 138, č. 162, s. 258.

⁹³ RBM II, č. 1732, s. 743.

⁹⁴ Historicko-lingvistický rozbor podává PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl I. A–H. Praha 1947, s. 185. Srov. ŠIMÁK, J. V.: *Počátky Broumova*, s. 579; Týž: *České dějiny I/5*, s. 895. Šimák tu odmítá původ jména Broumova od německého „braun“ odkazující na charakter půdy v oblasti. Profous tuto možnost zvažuje také, leč jeho závěry vyznívají spíše pro možnost druhou, čili ono odvození jména Broumov od osobního jména lokátora.

⁹⁵ RBM II, č. 1732, s. 743–744.

⁹⁶ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.* In: *Fontes rerum Bohemicarum* (dále FRB). Díl II. Praha 1875, s. 333. Srov. TOMEK, V. V.: *Příběhy*, s. 12; MUSIL, František: *K formování sociální a správní stránky manského systému v Kladsku*. In: *Korunní země v dějinách českého státu*. Svazek I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Praha 2003, s. 7; BLÁHOVÁ, Marie: *Historia fundationis monasterii Brevnoviensis*. In: HLAVÁČEK, Ivan – BLÁHOVÁ, Marie: *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Praha 1993, s. 160, mluví o tom, že Jindřichovi Vratislavskému byla zastavena pouze část Broumovska. K úloze Jindřicha IV. v době interregna také JAN, Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké*

a v první řadě po smrti vévody Jindřicha IV., jemuž římský král Rudolf I. doživotní držbu Kladska potvrdil, se Broumovsko navrátilo na základě vévodovy závěti zpět do držení břevnovských opatů. Tehdy bylo také zřízeno samostatné broumovské děkanství, jež bylo odděleno od děkanství kladského.⁹⁷ Obtížným časům ale neměl být ani po konsolidaci zeměpanské moci konec. O atmosféře a životních podmínkách doby vypovídá právě onen úřad broumovského purkrabího. Takovým purkrabím byl rytíř Konrád ze Sulzu, najatý opatem roku 1296.⁹⁸ Rod pánů ze Sulzu byl slezský rod původem z Durynska. Samotný Konrád se do Slezska přizemnil a po své ženě Jadwize z Maniowa zdědil statky v Dobrzkowicích. O kontaktech a postavení členů rodu ze Sulzu svědčí fakt, že v letech 1298–1321 se jeho příslušníci objevují při vratislavském a lehnickém dvoře, bratr samotného Konráda působil jako duchovní v Hlohově.⁹⁹ Purkrabí Konrád měl za úkol opatřit broumovskou tvrz posádkou a dostatečně ji bránit. Pokud by se vzdálil, slíbil Konrád zanechat tvrz osazenou silnou posádkou. V případě války mezi českým králem a polskými knížaty, pokud by nebyl schopen broumovskou tvrz ubránit sám bez pomoci, nesměl povolát pomoc bez toho, aby to schválil břevnovský opat. Purkrabí měl být sice ochráncem práva, přitom si ale nesměl uzurpovat soudní pravomoci, pokud by mu to opat neurčil po svém vyslanci či ve svém dopise. Při soudních sporech měl vždy stát na straně broumovského fojta.¹⁰⁰ Po něm (tj. patrně od roku 1297) držel purkrabský úřad Vyšemír z Nečtin, bratr opata Bavora.¹⁰¹

Moravy. Brno 2000, s. 215–216, 218–219, 255–257, 259. V širším ohledu srov. WYSZEWSKI, Przemysław: *Henryk Probus i jego czasy*. Wrocław 2002; WACHOWSKI, Krzysztof (ed.): *Śląsk w czasach Henryka IV. Prawego*. Wrocław 2005.

⁹⁷ RBM II, č. 1514, s. 651–652. Srov. PREISS, P. – VILÍMKOVÁ, M.: c. d., s. 40. Nad výpovědní hodnotou závěti Jindřicha IV. rozmýšlí JUREK, Tomasz: *Testament Henryka Probuse. Autentyk czy falsyfikat?* Studia źródłoznawcze, 25, 1994, s. 79–99.

⁹⁸ RBM II, č. 1732, s. 743–744; KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: c. d., s. 353, se zmiňují (bohužel bez detailů a patřičných odkazů) o nepokojích a potížích se sousedy a vzpurnými poddanými, které v této době Broumovsko zachvátily. Právě proto došlo k angažmá Konráda ze Sulzu a Vyšemíra z Nečtin coby purkrabích. Snad lze uvažovat o nějakých důsledcích držby vratislavského knížete, ovšem vzhledem k absenci hodnověrných svědectví je toto čistou spekulací.

⁹⁹ JUREK, Tomasz: *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku* (dále jen *Obce rycerstwo*). Poznań 1996, s. 293–294.

¹⁰⁰ RBM II, č. 1732, s. 743–744. Srov. SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze V*, s. 62.

¹⁰¹ RBM II, č. 2765, s. 1208. Podle Josefa Žemličky byl Vyšemír z Nečtin nevlastním bratrem opata Bavora. Srov. ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 145. Viz také ŠRÁMEK, Josef: *Opat Bavor z Nečtin a severovýchodní Čechy jako součást břevnovského klášterství na přelomu 13. a 14. století*, v tisku.

Opodstatnění funkce broumovského purkrabího dobře ilustruje příběh z počátku 14. století. Roku 1300 totiž v době opatovy nepřítomnosti broumovští fojtové Lev a Tyček spolu s rychtáři z Martínkovic a Otovic vykradli pokladnu v kostele v Polici. Opat Bavor si nechal oba fojty po návratu z Říma zavolat k sobě do Police a po jejich příchodu je nechal zajmout a uvěznit na hradě Jestřebí pana Hynka z Dubé. Leč neopatrností či snad přímým přičiněním strážců, jak naznačuje svědectví opata Bavora z Nečtin, zajatci utekli a spolu s dalšími vedli odbojnou válku proti klášteru. Konventu škodili rozličným způsobem. Těžká zranění přitom utrpěl klášterní notář Jan, jemuž útočníci ukradli poddanské platy ve výši 70 hřiven stříbra, a purkrabí Vyšemír přišel o koně a zbroj v hodnotě 100 hřiven stříbra. Od škod ovšem nebyli uchráněni ani broumovští měšťané, ačkoliv se útočníkům nestavěli na odpor. Škody na sýpkách a dvorech dosáhly výše 200 hřiven stříbra. Následkem toho byli oba fojtové prohlášeni za psance a dáni do klatby. Nedali se tím ale zastrašit a dále plenili okolí. Když však v čele družiny 100 mužů vyloupili a vypálili klášterní ves Šonov, purkrabí Vyšemír proti povstalým fojtům vytáhl s hotovostí a porazil je. V roce 1305 Beneš z Vartenberka, purkrabí kladský, dosvědčil, že získal za své zásluhy od opata a konventu břevnovského ves Provodov se dvorem.¹⁰² Pavel Preiss a Milada Vilímková usoudili, že těmi zásluhami byla pomoc při potlačení rebelie fojtů, nelze to ale verifikovat.¹⁰³ Odbojní fojtové s částí svých druhů byli zajati, avšak Lvovi se podařilo uprchnout. Jeho bratr Tyček byl z příkazu purkrabího Vyšemíra smýkán po broumovském náměstí, přivázán k ocasům koní, a poté, již polomrtvý, uvržen do kobky, kam jej posléze následoval i znovu lapený Lev. Viníkům byl také konfiskován majetek.¹⁰⁴ Tím byly mír a bezpečnost v kraji obnoveny, jak říká listina opata Bavora.¹⁰⁵

Celou kauzu ovšem známe toliko optikou opata Bavora z Nečtin. Již Rudolf Urbánek varoval před nebezpečím jednostranného pohledu. Třebaže z dochovaných pramenů se zdá, že celá událost tkví v loupežném přepadení, jeho potrestání a následné mstě, nelze se nepozastavit nad rozsahem nepokojů na Broumovsku roku 1300. Takto uvažoval i Rudolf Urbánek, který nepokládal krádež peněz z polického kostela za hlavní příčinu. Události, které vyvrcholily otevřeným střetem s klášterní vrchností, Urbánek považoval za cílevědomou rebelii proti opatovi Bavorovi, zapříčiněnou krácením práv

¹⁰² RBM II, č. 2024, s. 876.

¹⁰³ VIZ PREISS, P. – VILÍMKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 41.

¹⁰⁴ O rebelii broumovských fojtů viz RBM II, č. 2765, s. 1207–1209. VIZ PREISS, P. – VILÍMKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 41. Naposledy událost resumuje také ŽEMLIČKA, J.: *Království v pohybu*, s. 145–146.

¹⁰⁵ RBM II, č. 2765, s. 1208.

broumovských fojtů i ostatních rychtářů na Broumovsku ze strany benediktinů. Loupež peněz byla podle Urbánka aktem nespokojenosti s výší desátek, jimiž opat Bavor financoval své nákladné a ambiciózní plány.¹⁰⁶ Třebaže celkový obraz opata Bavora cosi velkého falzifikátora a konspirátor, který Rudolf Urbánek ve svém rozsáhlém díle vykreslil, není příliš přesvědčivý a rovněž vede k opatrnosti v úsudcích,¹⁰⁷ i případ povstání broumovských fojtů může být odrazem konstituování benediktinského panství v severovýchodních Čechách. Inspirativní je také Urbánkův poukaz na možnou spojitost bratrů Lva a Tyčka s rodem Pannewitzů na základě toho, že jméno Tyčko se v tomto rodě opakovaně objevilo.¹⁰⁸

Po těchto neblahých zkušenostech nechal opat Bavor z Nečtin mezi lety 1301–1305 vystavět v Broumově nový hrad na místo starší dřevěné tvrze/hradu, jejíž výstavbu sám podnítil. Na stavbu broumovského hradu vydával opat Bavor každým rokem 24 hřivny stříbra a k tomu ještě 18 strychů různého obilí. Za šest let činilo celkové vydání 144 hřivny stříbra, plus 12 hřiven za dovoz kamene. Hradní studna podle dochovaných účtů vyšla na čtyři hřivny, stavba fary na sedm hřiven, další náklady obnášely sumu ve výši pěti hřiven.¹⁰⁹ Na jižní straně hradu dal opat postavit trojlodní kostel s masivními opěrnými pilíři. Josef Vítězslav Šimák argumentoval, že nelze mluvit o stavbě nového hradu, ale jen o jeho obnově po požáru, neboť broumovské „*munitio*“ je doloženo už k roku 1296. Rozpor zde však není nutný, protože je možno věc vysvětlit stavbou nového, tj. většího a lépe opevněného sídla, což lze po prožitých zkušenostech pochopit. Naopak není třeba zpochybňovat Šimákovu tezi o tom, že vzhledem k dominantní poloze kláštera i hradu, který se nepřizpůsobuje okolí, ale okolí jemu, lze soudit, že zde ona tvrz jakožto předchůdce tohoto nového opevněného sídla vznikla buď současně s městem, ale spíše ještě před ním. I Jan Čížek a Jiří Slavík předpokládají existenci tvrze nejpozději v roce 1296 a její poničení za bojů s fojty i následné obnovení a rozšíření ve skutečný hrad.¹¹⁰ Při němž pak opat Bavor (uvádí se kolem

¹⁰⁶ O motivaci fojtů URBÁNEK, R.: c. d., s. 505–508.

¹⁰⁷ Krom dobových recenzí Urbánkovy knihy především ŠRÁMEK, Josef: „*Ctihodný otec a pán Bavor, z Božího milosrdenství opat břevnovský, téhož místa téměř druhý zakladatel.*“ *K vytváření obrazu osobnosti v historiografii*. *Církevní dějiny*, 3, 2010, s. 16–33.

¹⁰⁸ Viz URBÁNEK, R.: c. d., s. 426, pozn. 772. O jménu Tyčko v rodu Pannewitzů také JUREK, T.: *Obce rycerstwo*, s. 263–264.

¹⁰⁹ RBM II, č. 2752, s. 1203–1204.

¹¹⁰ ŠIMÁK, J. V.: *Počátky Broumova*, s. 582; ČÍZEK, Jan – SLAVÍK, Jiří: *Systém vojenského zajištění benediktinského majetku na Broumovsku a Policku*. In: Vladimír Wolf et Opera Corcontica (Sborník příspěvků k sedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa). *Dissertationes historici*, 7. Hradec Králové 2002, s. 72.

roku 1322) ustavil nové sídlo proboštsví,¹¹¹ které tak tvořilo s hradem jediný objekt.¹¹² Petr Sommer a Jiří Slavík naposledy vyslovili názor, že broumovský klášter byl zásadně determinován hradem, že tato koexistence opevněného sídla monastického společenství byla pro zdejší fundaci určující i později, že bylo vždy jasné, že klášter fungoval v areálu hradu vystavěného na okraji lehce opevněné městské lokace. Větší části plochy klášterního areálu zaujal konvent s kostelem a opatstvím, menší plocha, než bylo u klášterních institucí obvyklé, připadla na hospodářské zázemí. Klášterní areál také podle Petra Sommera a Jiřího Slavíka jen nepatrně deformuje průběh zadní linie parcel měšťanských domů, což ukazuje, že areál kláštera vznikl až dodatečně a přizpůsoboval se městu.¹¹³ Bohužel, archeologický a stavebně-historický průzkum broumovského kláštera zatím nepokročil natolik, aby mohl vnést větší světlo do torzovitých písemných pramenů.¹¹⁴ Ve stejné době byly dokončeny také stavební práce na polickém proboštsví, jež prošlo rozsáhlou přestavbou, o které svědčí opatské zápisky uvádějící náklady. Tehdy byl téměř dokončen klášterní kostel Panny Marie, započatý už za opata Martina.¹¹⁵ A právě tento opatem Bavořem z Nečtin na počátku 14. století vystavěný a opevněný hrad, který stál jako sídlo proboštů na vyšším kvalitativním stupni než dřívější tvrz, byl zřejmě spolu se svou strategickou polohou hlavním důvodem povýšení významu Broumova a tedy přesunutí centra regionu z Police za Stěny, když se Broumovsko začalo osamostatňovat na původním zázemí kolonizace severovýchodních Čech, na polickém proboštsví, které postupně ustoupilo do pozadí. Na okraj zmiňme, že ve světle událostí v regionu na sklonku 13. století se

¹¹¹ *Neplacha, opata opatovského, krátká kronika římská a česká*. In: FRB. Díl III. Praha 1882, s. 479, pozn. e. Už s ohledem na papežskou konfirmaci z roku 1296 je tedy zřejmé, že názor TOMKA, V. V.: *Příběhy*, s. 18, že proboštsví v Broumově vzniklo až v tomto roce, se nezakládá na pravdě.

¹¹² Charakter broumovského kláštera coby opevněného sídla akcentuje také DURDÍK, Tomáš: *Monastery castle in Broumov*. Europa nostra. Scientific Bulletin, 60, 2006, s. 117–122.

¹¹³ Viz SOMMER, Petr – SLAVÍK, Jiří: *Gotické části klášterního kostela svatého Vojtěcha v Broumově*, v tisku.

¹¹⁴ Naposledy se tématu při příležitosti konference k výročí příchodu benediktinů na Broumovsko věnovali Petr Sommer a Jiří Slavík. Srov. RICHTROVÁ, Eva: *Via Benedictina. 800 let od příchodu benediktinů na Broumovsko*. Časopis Matice moravské, 132, 2013, s. 589–592. Nové poznatky o vrcholně středověkém vývoji broumovského kláštera přináší SLAVÍK, Jiří: *Nové poznatky o stavebním vývoji kláštera v Broumově před barokní přestavbou*. Východočeská gotika a raná renesance, v tisku; resp. SOMMER, P. – SLAVÍK, J.: *Gotické části klášterního kostela*. Jiřímu Slavíkovi děkuji za poskytnutí dosud nepublikovaných studií.

¹¹⁵ RBM II, č. 2752, s. 1202–1204. Srov. TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 208. Tomek se zde odkazuje na zápisky opata Bavořa z Nečtin zachované v opise z 16. stol. v rajhradském klášteře. Dále Týž: *Příběhy*, s. 13–14; KURKA, J.: c. d., s. 591.

jeví nikoliv neopodstatněným názor archeologů, kteří uvažují o dataci hrádku Vlčince u Žďáru nad Metují do doby opata Bavora z Nečtin.¹¹⁶

Severovýchodní Čechy tedy prošly v letech 1213–1322 bouřlivým rozvojem, na jehož konci stál konstituovaný region se sítí vesnic a městským centrem jakožto správou oblasti. Leč i tento vzestup měl své důsledky: roku 1331 král Jan Lucemburský zastavil město i panství Broumov, očividně v důsledku potřeby prostředků spojených s jeho italskou politikou, bratrům Wolframovi a Matějovi z Pannewitz.¹¹⁷ Šlechtický rod Pannewitzů sídlil ve Slezsku a původně pocházel z Horní Lužice, z Pannewitz pod Bischofswerdou. Ve 14. století byl tento rod již velmi rozvětvený. Z hlohovské linie vzešla větev, která se usadila v Kladsku. V roce 1327 obdrželi bratři Pannewitzové Wolfram, Matěj a Tyček od Jana Lucemburského za věrné služby patronát kostela v Rengersdorfu (dnes Krosnowice) pod Kladskem. V Kladsku pak dosáhli úspěchu a Wolfram se dokonce stal kladským purkrabím.¹¹⁸ List krále Jana, daný 10. června v Pavii, opatovi a konventu zaručil, že statky kláštera ve městě Broumově a okolí případnou po smrti obou bratrů, jimž bylo panství zastaveno, Břevnovu nazpět, což oba Pannewitzové přijali. Po jejich úmrtí se tak skutečně stalo. I přes tyto zásahy ze strany panovnické komory lze dobu opata Bavora z Nečtin i jeho nástupců charakterizovat jako období rozkvětu.

Pozici kláštera je možno vyvozovat z postavení samotného města Broumova, které hrálo očividně stále významnější roli. Právě k roku 1331 máme doloženu do dnešních časů bohužel nedochovanou městskou pečeť, tedy i nutnost právních úkonů ze strany městských hodnostářů.¹¹⁹ Byla-li doba počátků vlády lucemburské dynastie pro Broumovsko nelehká, můžeme naopak konstatovat nepochybné zlepšení jeho pozice a situace za vlády Jana syna. Roku 1348 totiž dosáhl opat Předbor z Chroustoklat (ještě nedávno polický probošt)¹²⁰ na Karlu IV. obdaření Broumova právy královských měst Hradce a Kladska¹²¹ a tentýž panovník dovolil opatovi usadit ve městě Broumově dvě židovské rodiny, které byly osvobozeny ode všech daní

¹¹⁶ HORÁK, Jan: *Nálezy z hradu Vlčince u Police nad Metují*. Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 28, 2002, s. 220–226; NOVÁK, Miroslav: *Archeologické prameny k nejstarším dějinám polického újezdu*. Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 31, 2005, s. 167–170.

¹¹⁷ RBM. Díl III. Praha 1890, č. 1763, s. 690.

¹¹⁸ JUREK, T.: *Obce rycerstwo*, s. 263–264.

¹¹⁹ ŠIMÁK, J. V.: *České dějiny I/5*, s. 897; KÖCHNER, Jindřich: *Stará broumovská městská pečetidla*. Zpravodaj Okresního muzea v Broumově, 2, 1959, s. 54–61.

¹²⁰ TOMEK, V. V.: *Paměti*, s. 247; KURKA, J.: *c. d.*, s. 589; ŠIMÁK, J. V.: *Historický vývoj*, s. 135.

¹²¹ CIM. Díl IV/1. Praha 1954, č. 61, s. 97–98. Leč na vztahu města ke klášterní vrchnosti se tím nic nezměnilo. Viz NOVÝ, Rostislav: *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*. Československý časopis historický, 71, 1973, s. 74.

a poplatků náležejících královské komoře.¹²² 14. ledna 1351 si opat Předbor vymohl od Karla IV. potvrzení všech předchozích výsad udělených klášte-ru dřívějšími knížaty a králi.¹²³ Na žádost konventu pak roku 1359 Karel IV. broumovským měšťanům zakázal obehnat město hradbami a příkopy proti opatově vůli (o obehnutí Broumova začala městská rada uvažovat zřejmě již roku 1348 v důsledku Karlova privilegia).¹²⁴ Tento na první pohled snad bezkonfliktní akt opevnění města (opevnění přece muselo být prospěšné jak samotným měšťanům, tak i vrchnosti, jejíž zboží tak bylo spíše chráněno) je ale nesporným dokladem právě onoho rostoucího sebevědomí broumovských měšťanů, které mělo být vyjádřeno stavbou hradeb i navenek, což si opat Předbor jistě dobře uvědomoval. Avšak už o rok později nastoupil do úřadu nový opat Diviš I., který odmítavé stanovisko svého předchůdce nesdílel. A tak v letech 1360–1380 došlo k obehnutí Broumova kamenným opevněním, které zahrnovalo i objekt kláštera, hradu a farního kostela.¹²⁵ Co se týče poměru broumovského proboštsství k církevní vrchnosti, ta byla benediktinům nadále nakloněna: roku 1335 papež Benedikt XII. potvrdil všechny výsady, povolení, exempce a milosti papežské, císařské i královské, které byly Břevnovu dosud uděleny, což lze bezpochyby vztahovat i na Broumovsko, neboť roku 1341 biskup Jan IV. z Dražic potvrdil příslušnost broumovské fary Břevnovu.¹²⁶ Potvrzení práv na Polici a Broumov se Břevnovu dostalo znovu roku 1391.¹²⁷ Položme si proto retrospektivní otázku, jaká byla pozice severovýchodních Čech v rámci širšího břevnovského klášterního panství, což může zpětně vypovídat o důvodech motivace opatů počátku 13. století k zisku regionu.

¹²² RBM. Díl IV/2. Praha 1892, č. 444, s. 224.

¹²³ NA, ŘBB, sign. B III 87; RBM V/3, č. 1016, s. 502–503.

¹²⁴ Shrnuje ČÍŽEK, Jan: *Městské opevnění Broumova v archivních pramenech*. Stopami dějin Náchodska, 1, 1995, s. 17.

¹²⁵ Dnes jsou bohužel z tohoto opevnění zachovány jen nepatrné zbytky, musíme se tedy orientovat na sekundární prameny, z nichž jsou zásadní v první řadě prameny rázu ikonografického. Viz SOKA NA, MÚB, Sbírka fotografií a reprodukcí rytin Broumovska 1609–1937, inv. č. 1–5, f. 1.

¹²⁶ RBM IV, č. 241, s. 93; *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* (dále jen MVB). Tomus Prodromus. Praha 2003, č. 1197, s. 642–643; RBM IV, č. 1012, s. 404–405. Srov. RŮŽIČKA, J.: *c. d.*, s. 763.

¹²⁷ MVB. Díl V. Praha 1903, č. 496, s. 279.

Neocenitelnými, leč bohužel ojedinělými prameny, jsou v tomto ohledu torzo klášterního urbáře z let 1390 až 1394¹²⁸ a urbář klášterních statků z roku 1406.¹²⁹ Doklady o vývoji břevnovské majetkové držby jsou dochovány krom toho až od 13. století, přičemž se dlouho jedná o jednotliviny, nedovolující učinit si konkrétnější představu.¹³⁰ Majetkové poměry Břevnova ve 13. století zachycují falza listin, hlásící se ke knížatům Boleslavu II. a Břetislavu II. Tyto listiny ukazují velmi roztržistou majetkovou držbu, rozprostřenou především po středních Čechách, dílem pak prostřednictvím rajhradského proboštství na Moravě.¹³¹ Vzhledem k historickému vývoji neměl břevnovský klášter rozsáhlou pozemkovou državu ve svém bezprostředním zázemí. Většina klášterních zboží, zformovaná během 13. století, byla rozeseta po celém království. V okolí pražského hradiště byla pozemková držba od počátku nutně rozdrobená. Až do začátku 13. století bylo zvykem panovníka zajišťovat existenci církevních institucí nějakými statky v okolí Prahy,¹³² do toho od 14. století navíc razantně vstoupilo vedle církve též měšťanstvo, které začalo zakupovat venkovská zboží.¹³³ Na omezeném hřišti tak bylo příliš mnoho hráčů. Klášterní pozemkové nadání tedy netvořilo v žádném případě kompaktní celek, což jistě nebylo z ekonomického hlediska příliš výhod-

¹²⁸ EMLER, Josef (ed.): *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390–1394* (dále jen ZIB). Praha 1888, s. 280–305.

¹²⁹ DRC, s. 151–218.

¹³⁰ Srov. ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie: *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406*. Časopis Národního muzea v Praze. Řada historická, 116, 1992, s. 81, 82; Tíž: c. d., s. 197; Nový, Rostislav: *Předhusitský Břevnov*. In: tamtéž, s. 207; BOHÁČ, Zdeněk: *Hospodářské zázemí břevnovského kláštera v době předhusitské*. In: tamtéž, s. 54.

¹³¹ CDB I, č. 375, s. 347–350; CDB I, č. 379, s. 353–354; CDB I, č. 381, s. 356–357; CDB II, č. 228, s. 213–214. Srov. BOHÁČ, Z.: c. d., s. 54.

¹³² Tak se domnívají ČECHURA, J. – RYANTOVÁ, M.: c. d., s. 200, tento názor je však silně zjednodušující, neboť např. po polovině 11. století přemyslovská knížata postupovala některým církevním institucím odlehle majetky na Moravě, jak ukazuje příklad staroboleslavské kapituly, ostrovského, opatovického a ostatně i břevnovského kláštera (viz Rajhrad). Srov. ŠRÁMEK, Josef: *Kníže zakladatel? Otázka paměti o vládě Břetislava I. na Moravě v moderním historiografickém paradigmatu i v pramenech domácí provenience 12. až 14. věku*. *Historica Olomucensia*, 44–2013, Sborník prací historických, XXXII, s. 11–42.

¹³³ Srov. MEZNÍK, Jaroslav: *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*. Časopis Matic moravské, 79, 1960, s. 129–147; Týž: *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*. Praha 1965; BOROVSKÝ, Tomáš: *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 45, 1998, s. 65–78; NOVOTNÝ, David: *Pozemkové majetky chrudimských měšťanů v okolí města ve středověku*. Chrudimské vlastivědné listy, 17, 2008, s. 1–4.

né.¹³⁴ Proto klášter jak mohl, usiloval o změnu, o scelení domény cestou směn a koupí. Kromě snah o zisk a sjednocení pozemkového majetku,¹³⁵ v němž spočíval základ středověké ekonomiky, však klášter nezanedbával ani příjmy spojené s patronátními právy nad inkorporovanými kostely.¹³⁶

Z klášterního urbáře z počátku 1. decénia 15. století¹³⁷ vyplývá, že ekonomika břevnovského klášterství stála na zemědělské produkci v okolí Prahy, dále pak Podřipsku, Litoměřicku, Chlumínsku a Kouřimsku, tedy oblastech s dávnou sídlištní tradicí, nezanedbatelnou roli však hrály i regiony kolonizační, tj. oblast středního Povltaví, Policka, Broumovska a Prácheňska.¹³⁸ Na počátku 15. století Břevnovu patřilo 90 celých vsí a téměř 20 z části¹³⁹ včetně několika samostatných dvorů. Dále pak několik tvrzí a především město Broumov a městečka Chlumín, Police nad Metují a Rajhrad. Největší příjmy plynuly konventu z úrodných oblastí středních Čech, kde klášter vlastnil relativně hustou síť dvorů, zemědělských, řemeslných a obchodních center. Lokality mimo tuto oblast měly malý ekonomický význam. Středočeské statky se na důchodech Břevnova podílely téměř 50 %, přičemž to byla toliko ¼ klášterství. Mimořádné postavení měly ovšem ve srovnání se zbytkem klášterství državy v severovýchodních Čechách, které skýtaly výhody kompaktní domény s nezanedbatelným množstvím peněžních platů (především Broumovsko).¹⁴⁰ Obecně lze konstatovat, že území darované břevnovskému konventu a označované jako újezd polický, bylo dosti nehostinné. Naopak za skalnatým pásmem Stěn, tzn. v pozdější broumovské kotlině, byl kraj sice chladnější než Policko, avšak výhodněji položený – otevřený na severozápad i jihovýchod horskými branami, s možností dobrého spojení se Svídníckem na jedné straně a Kladskem na druhé. To hrálo podstatnou roli při obchod-

¹³⁴ Vzhledem k technologickým inovacím spojeným s trojpolním hospodářstvím. Viz BOHÁČ, Z.: c. d., s. 54–55.

¹³⁵ Toto se týkalo především bezprostředního zázemí Břevnova ve středních Čechách. Srov. CDB V, č. 76, s. 141; č. 220, s. 342, RBM II, č. 1420, s. 613; RBM IV, č. 1154, s. 453; č. 1191, s. 475–477.

¹³⁶ RBM III, č. 436, s. 177–178; RBM IV, č. 1012, s. 404–405.

¹³⁷ NA, ŘBB, Urbář břevnovského kláštera, inv. č. 5 (fotokopie); Výpis listů hlavního nápravníka z Břevnova, inv. č. 3, fol. 6–40; DRC, s. 151–218. Dále vycházím z Emlerovy edice.

¹³⁸ DRC, s. 155–189, 214–215.

¹³⁹ ČECHURA, J. – RYANTOVÁ, M.: c. d., s. 81, upozorňují, že ze způsobu evidence vsí není často zřejmé, jak velký díl klášter držel. Něco lze korigovat pomocí úvodního rejstříku k urbáři, ale ani s jeho přesností si nejsou jisti. Srov. DRC, s. 151–154 a pak dále.

¹⁴⁰ Viz DRC, s. 155–218; ČECHURA, Jaroslav: *Břevnov a Strahov na počátku 15. století*. In: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc. Praha 1992, s. 36–42; ČECHURA, J. – RYANTOVÁ, M.: c. d., s. 80–105; Nový, R.: c. d., s. 210–213; BOHÁČ, Z.: c. d., s. 56–58.

ních a dalších kontaktech v rámci širšího regionu. Zatímco ve středních Čechách, coby nejstarší sídlištní oblasti, v podstatě zůstaly v nemalé míře až do 15. století zachovány hospodářské zvyklosti starší doby, tj. velký podíl naturalii a robot, v severovýchodních Čechách se od počátku vlivem kolonizace nabízel možnost aplikace trendů moderních a celá oblast byla od počátku orientována na řemeslnou výrobu a obchod (Broumovsko), přitom ovšem se zemědělským zázemím (Policko). Rostislav Nový ve vztahu Břevnova k jeho severočeským doménám usoudil, že integrita obou proboštvství v rámci celého břevnovského dominia byla bedlivě chráněna, a to právě s ohledem na to, že se jednalo o ekonomické těžiště.¹⁴¹

Hlavní problém klášterního velkostatku předhusitského období spočíval v potížích při překonávání ryze naturalních hospodářských vztahů: ty, které nebyly schopny přejít od naturalní renty k rentě peněžní, se začaly opožďovat a posléze rozpadat vlivem rostoucích pronájmů a nakonec i rozprodávání statků, neboť tento systém nebyl schopný přinést konventu dostatek hotových peněz. Jak vyplývá z břevnovského urbáře z roku 1406, přechod na reluovanou rentu na Policku i Broumovsku proběhl.¹⁴² Výnos z městských sídlišť tvořil v celkovém břevnovském důchodu a v hotových penězích cca 15 %.¹⁴³ V Broumově vynikalo především soukenictví, na významu nabíralo pivovarnictví.¹⁴⁴ Dle Rostislava Nového výrobní struktura města Broumova odpovídá, ba je podmíněna, hospodářské povaze klášterního panství – město se totiž za převažující peněžní a naturalní renty v okolních vsích stává hlavním odbytištěm zemědělských produktů a to má nezanedbatelný vliv na něj jako na centrum místního trhu.¹⁴⁵ Hospodáři na Broumovsku odváděli především peněžní úrok, naturalní dávky byly nevelké, stejně tak jako roboty. Na Policku byly robotní povinnosti proto vyšší, naturalní a robotní renta ovšem nižší. V severovýchodních Čechách spravoval klášter v rámci polického proboštvství 22 vesnic a tři dvory a několik mlýnů. V Polici byla vápenka, lázně, mlýn, několik krámů a kostel. Zde vybrané dávky se dělily mezi opata a probošta. Z druhé strany pohoří Stěn bylo okolo města Broumova soustředěno 13 vesnic. Měšťané se živili řemesly a obchodem. Úhrnem zde bylo 25 soukenických a 11 masných krámů. Dále mlýn, valcha, lázně, několik dvo-

¹⁴¹ Nový, R.: *c. d.*, s. 212. Dokládá to i mínění ČECHURY, J. – RYANTOVÉ, M.: *c. d.*, s. 200–201; resp. s. 80, že na rozdíl od jiných břevnovských statků se část zboží na Broumovsku a Policku zformovala v kompaktní území.

¹⁴² Srov. DRC, s. 189–207.

¹⁴³ ČECHURA, J. – RYANTOVÁ, M.: *c. d.*, s. 202.

¹⁴⁴ DRC, s. 189–192.

¹⁴⁵ Nový, R.: *c. d.*, s. 98.

rů a kostelů. Příjem od broumovských poddaných činil na penězích 234 kop grošů mimo naturálie.¹⁴⁶ Leccos z toho, co probošti v Polici a v Broumově vybrali a odvedli do Břevnova, se přitom proboštsvím vrátilo, jak ukazuje péče břevnovského centra i o své periferní expozitury. Neprostřednost obou venkovských klášterů naznačuje opět inventář kostelního vybavení z doby opata Diviše II.¹⁴⁷ Nelze si nepovšimnout dosti bohatého knižního fondu, ten však byl jistě výsledkem akvizičního úsilí nejedné generace. To jistě platí také o kostelním náčiní.¹⁴⁸

Co tedy říkají dějiny benediktinské Police a Broumova o dějinách klášterních expozitur ve středověku? Institut proboštsví představuje výrazné novum v rámci středověké církevní správy a především v rámci samotného řádu benediktinského. Normativní text přednostního významu, který život v benediktinském klášteře do nejmenšího detailu upravuje, tedy řehole sv. Benedikta, totiž pojímá každý řádový dům jako autonomní jednotku, jehož svrchovanou hlavou je právě opat.¹⁴⁹ V českých zemích se s proboštsvími v pramenech setkáváme během 13. století, v době bouřlivých hospodářských, společenských i právních změn. Přitom s ohledem na pramennou nouzi předchozích věků není příliš zjevné, z čeho košatění klášterní správy pramení, což vede k řadě hypotéz a spekulací. Nejzřetelnějším příkladem je vztah rajhradského a břevnovského kláštera.¹⁵⁰ Příklad klášterů v Polici nad Metují a v Broumově skýtá cenný a poměrně ojedinělý vhled do vývoje benediktinských expozitur počínaje právě zakladatelským 13. stoletím. Případ zmiňovaných klášterů tak naznačuje, že konstituování proboštsví coby podřízených klášterních jednotek a lokálních správních a ekonomických center bylo reakcí na výše zmíněné proměny Čech knížecích v Čechy královské a svým způsobem okolnostmi vynucenou modernizací prastarých řádových struktur benediktinů. Platí, že expozitury hrály významnou roli správní a hospodářskou (zrovna broumovské proboštsví je toho s ohledem na svou roli v rámci břevnovského klášterství během 15. století obzvláště dobrým příkladem),¹⁵¹ zároveň je ale chybou spojovat jejich existenci pouze s tímto faktorem. Expozitury se často vyvíjely ze sakrálních objektů, ať už pouse-

¹⁴⁶ DRC, s. 189–207.

¹⁴⁷ ZIB, s. 293–301.

¹⁴⁸ Viz ZIB, s. 283–305.

¹⁴⁹ Viz *Regula Benedicti*. Praha 1998, s. 14–25, 72–73, 145–158.

¹⁵⁰ Srov. JAN, L.: *Počátky benediktinů na Moravě*, s. 19–27; ŠRÁMEK, Josef: *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě*, s. 45–73; Týž: *Kníže zakladatel?*, s. 11–42.

¹⁵¹ ŠRÁMEK, Josef: *Historický vývoj břevnovského klášterství z pohledu jeho proboštsví v Broumově v 15. století*. In: *Studia iuvenilia MMIV–MMV*. Ostrava 2006, s. 9–33.

ven, cell nebo kaplí, častým základem pozdějšího probošství bylo ovládnutí místní fary mnišským konventem, lze tak usuzovat, že expozitory hrály také svou roli v dotvářející se duchovní správě. V úvodu citovaný názor Davida Knowlese na klášterní expozitory se tak jeví být zbytečně vyhraněným.

RESUMÉ

FORMOVÁNÍ KLÁŠTERNÍ DOMÉNY VE 13. A 14. STOLETÍ NA PŘÍKLADU BENEDIKTINSKÝCH PROBOŠTSTVÍ V POLICI NAD METUJÍ A BROUMOVĚ

Príspevek je zaměřen na problematiku benediktinské kolonizace severovýchodních Čech s důrazem na vznik břevnovských probošství v Polici nad Metují a v Broumově. Začátek tohoto procesu je tradičně kladen do roku 1213, počátek 13. století proto představuje i výchozí bod příspěvku. Autor se věnuje vývoji obou probošství, snaží se postihnout vzájemné vazby mezi nimi a jejich proměnu v čase, s použitím retrospektivní metody se pokouší nastínit i postavení Policka a Broumova v rámci širší břevnovské klášterní domény. Severovýchodní Čechy pod břevnovskou správou prošly mezi lety 1213–1322 bouřlivým rozvojem, na jehož konci stál konstituovaný region se sítí vesnic a městskými centry jakožto správou oblastí. Počátek 14. století, kdy byly v Broumově opatem Bavorem z Nečtin vystavěny nový hrad a sídlo probošství, čímž byl dokončen přesun regionálního centra ze starší Police do novějšího Broumova, představuje symbolické zakončení studie. Dějiny obou břevnovských probošství představují vzorový příklad vzniku a konsolidace institutu probošství v rámci středověké církevní správy. Prvek probošství je přitom původnímu duchu benediktinské správy cizí a představuje tak výraznou inovaci řádových struktur, jež je v českém prostředí sledovatelná právě od 13. století. Lze se důvodně domnívat, že konstituování probošství coby podřízených klášterních jednotek a lokálních správních a ekonomických center bylo reakcí na sociální, právní a ekonomické změny v přemyslovském státě. Probošství tak lze chápat jako výraz modernizačních snah tradičního benediktinského řádu.

Klíčová slova: vrcholný středověk, církevní dějiny, správní dějiny, hospodářské dějiny, středověká kolonizace, kláštery, benediktini, probošství

SUMMARY

*THE FORMATION OF THE MONASTIC DOMAIN
IN THE THIRTEENTH AND FOURTEENTH CENTURY
THROUGH THE EXAMPLE OF BENEDICTINE PROVOSTRIES
IN POLICE NAD METUJÍ AND BROUMOV*

The article is focused on the Benedictine colonisation in North-Western Bohemia with emphasis on Břevnov provostries in Police nad Metují nad Broumov. The beginning of this process is traditionally dated to 1213 that is why the early 13th century is a starting point of this paper as well. The author deals with the development of both provostries and attempts to describe mutual relations between them and their change in time. Moreover, he also tries to outline a position of regions Policko and Broumovsko within larger Břevnov monastic domain by using a retrospective method. Between years 1213 and 1322, North-Western Bohemia under the Břevnov administration underwent a thunderous development, of which end it is possible to find a constituted region with a village network and town centres as administrative units of this region. The beginning of the 14th century symbolically closes the study. At that time, a new castle and a provostry were built by the abbot Bavor from Nečtiny in Broumov, which finally completed a relocation of a regional centre from older Police to newer Broumov. History of both Břevnov provostries represents a sample demonstration of the foundation and consolidation of the institute of provostry in the medieval ecclesiastical administration. Nevertheless, provostry is not the original part of the Benedictine administration so that it signifies a strong innovation of the order structure which is possible to trace in the Bohemian environment since the 13th century. It may be assumed that the establishment of provostries as subordinate monastic units and local administrative and economic centres was a response to social, legal and economic change in the Přemyslid state. Provostry can be perceived such as a result of modernisation tendencies of the traditional Benedictine Order.

Keywords: High Middle Ages, ecclesiastical history, history of administration, economic history, medieval colonisation, monasteries, Benedictines, provostry

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Mgr. Josef Šrámek, Ph.D.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Opletalova 334
500 01 Hradec Králové
Česká republika
e-mail: j.sramek@muzeumhk.cz